

F. Kalsbeek

**naar wie de Christelijke Scholengemeenschap
in Woerden is genoemd**

door L. Kalsbeek

Verantwoording

Zondag, 11 mei 1980, was ik aanwezig bij de herdenkingsbijeenkomst in de Petruskerk te Woerden ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Vereniging van Christelijk Schoolonderwijs aldaar. De kerk was gevuld en geen wonder, het kleine begin van 100 jaar geleden is uitgegroeid tot een omvangrijke scholengemeenschap, die de naam F. Kalsbeek draagt.

Het bestaan van deze scholen is tot over de grenzen van ons land bekend geworden, hoewel geen feit om hoogmoedig op te worden, is het toch wel leuk het te vertellen.

Een Hollandse familie, die in Denemarken woont, ontving uit ons land een pakketje kinderkleren en daarbij bevond zich een shirt met het opschrift: F. KALSBEEK-SCHOLENGEMEENSCHAP.

Zij belden één van hun kennissen daar, die de naam F. Kalsbeek draagt met de vraag of hier een familierelatie bestond. Het antwoord was: „t Is mijn grootvader”.

Wie was nu eigenlijk die grootvader naar wie de scholengemeenschap in Woerden is genoemd? Toen ik die 11e mei in de Petruskerk aanwezig was, de kerk, waarin ik gedoopt en getrouwd ben en waar wij vroeger elkander allemaal kenden, en waar „meester Kalsbeek” als voorlezer voor de gemeente stond, zat ik daar als vreemdeling tussen vreemdelingen. Een nieuw geslacht is opgestaan, dat „meester Kalsbeek” niet gekend heeft en slechts bij geruchte van hem heeft vernomen. Nog slechts weinige jaren en ook de laatste ouden, waaronder ik zelf, die hem in de kracht van zijn leven hebben gekend, zijn niet meer en de naam F. Kalsbeek is een lege klank geworden. Niemand, die dan nog iets weet van diens persoon en werk. Om de mogelijkheid te bewaren dat men ook later nog enigszins zal kunnen weten wie en wat hij geweest is besloot ik, als enig overlevende van zijn kinderen, het één en ander schriftelijk vast te leggen van wat ik van hem weet, hetzij uit wat hij zelf heeft opgeschreven, hetzij uit persoonlijke herinneringen, die nog glashelder in mij voortleven.

Katwijk a/d Rijn, juni 1980.

L. Kalsbeek

Zijn ouderlijk huis

In Wons, een klein dorpje in Friesland, woonde mijn grootvader, Anne Geerts Kalsbeek. Geboren te Oldeboorn in 1824 vestigde hij zich later als kuiper in Wons, waar hij tonnetjes maakte voor de boeren, die toen zelf nog boter karnden. Afkomstig uit een gezin, dat kerkelijk niet meeleeftde, was hij op 17-jarige leeftijd, zoals dat heette, „krachtdadig” bekeerd en bleef zijn leven lang een getuige van Christus. Vandaar dat hij in die omgeving de bijnaam „de fijne kuiper” droeg. Op vergaderingen kon hij vrijmoedig het woord voeren en reeds vroeg nam hij deel aan de strijd voor scholen met de bijbel.

12 oktober 1857 verscheen hij voor de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente Wonseradeel, waartoe Wons behoorde, om aangifte te doen van de geboorte van een zoon, die de naam Feike zou dragen. Dat was de vijfde van zijn kinderen en daarmee was hij op de helft. Zijn betrekkelijk kleine huis, waarin ook de kuiperij was gevestigd en dat er nog altijd staat, groeide dus wel vol en ieder moest aanpakken.

Moesten er boodschappen in het dorp worden gedaan dan liep de kortste weg over het kerkhof. Toen de jonge Feike eens werd opgedragen stroop te halen achtte hij het, zoals dat in een gezin pleegt te gaan, meer voor de hand liggen dat een ander dat deed en dreigde de stroopkan op één der zerken van het kerkhof in stukken te zullen gooien.

„Dat moet je wagen”, dreigde mijn grootvader terug.

Op het kerkhof gekomen struikelde de mopperende jongen en lag toen temidden van de scherven op een grafzerk. „Maak dat maar aan een ander wijs”, riep zijn verbolgen vader, toen hij het verhaal had aangehoord. Och, die arme jongen!

Toen Feike van school kwam, werd hij bij een boer gedaan, die hem aan het schoffelen van zijn akker zette. Voor een intelligente, leergierige jongen geestdodend werk. Na een jaar zei zijn moeder tot haar man:

„Zie je niet dat die jongen wegwijnt? Laat hem leren, dan leeft hij wel weer op”.

Dit had tot gevolg dat getracht werd hem onderwijzer te laten worden, de enige mogelijkheid, die er voor een schrale beurs in die tijd bestond. De meester begon met hem na schooltijd bijlessen te geven met het oog op het toelatingsexamen voor de Opleidingsklas te Utrecht.

*Anne Geerts Kalsbeek
1824-1917*

Naar Utrecht (1872)

Bij de nagelaten papieren van mijn vader bevindt zich het volgende schrijven, gedateerd Amsterdam, 16 Dec. 1871.

„De Hoofd-Commissie der Vereeniging voor Christelijk Nationaal School-Onderwijs brengt bij dezen ter kennis van Feike Kalsbeek dat het vergelijkend examen ter mededinging naar eene der uitgelooftde beurzen à f 150,— per jaar, zal gehouden worden op Vrijdag den 12 Januarij e.k. des morgens ten 10 ure, ten huize van den Onderwijzer W. Oostmeijer Boommarkt alhier...” enz. Het stuk is ondertekend door de toen in onderwijskringen zeer bekende secretaris van de Hoofd-Commissie (nu zouden we zeggen: hoofdbestuur) N.M. Feringa.

Reeds op 15 januari 1872 richtte de heer Feringa een schrijven aan „den Heere A.G. Kalsbeek”, met de mededeling dat zijn zoon Feike tot de Opleidingsklasse te Utrecht was toegelaten en daarbij in aanmerking kwam voor een beurs van f 150,— per jaar. In deze brief staat o.m. nog te lezen: „De Hoofd-Commissie vertrouwt, dat de goede verwachting, die zij van Uw zoon heeft, door hem niet zal worden beschaamd, maar dat hij, met het oog naar boven, zich steeds zal beijveren om door onvermoeide vlijt en vooral door een Christelijk leven de hoop te verwezenlijken, dat uit hem eenmaal een degelijk Christelijk onderwijzer worde!” Nu, deze wens is ongetwijfeld in vervulling gegaan.

In Utrecht werd onderdak gevonden bij een weduwe, die meer kwekelingen in de kost had. Zij was een vrome vrouw, die 's zondagsavonds een gezelschap om zich heen verzamelde, dat geestelijke ervaringen onder elkaar uitwisselde naar aanleiding van preken van oude schrijvers. Volgens de wens van mijn grootvader mocht zijn zoon daar ook bij zitten.

De weduwe vermoedde terecht dat de knaap het niet bijzonder naar zijn zin had gehad en zei dat hij er anders over zou gaan denken als hij ook eenmaal bekeerd zou zijn.

Na de ervaring van die avond leek het hem echter niet zo erg aanlokkelijk om bekeerd te worden. Hij was haar wel dankbaar dat hij voortaan weer met de andere jongens achter het ganzenbord kon zitten. Intussen werd er hard gestudeerd in de Utrechtse jaren. Een stukje rekenwerk uit die tijd, dat hier voor mij ligt, getuigt er van. Vier kantjes vol met becijferingen. „Over de getallen die dienen tot de berekening der kerkelijke feesten”, staat er boven. Het gaat over de Zonnecirkel, de Zondagsletter, de Maancirkel, het Guldengetal, enz. Al met al geen kinderachtig werk. Naam en datum staan er onder: F. Kalsbeek, Utrecht, 8 Februari 1873. De leraar heeft er „Goed” onder gezet. Februari met een i is in de nieuwe spelling uit die tijd geschreven.

De Opleidingsklas te Utrecht behoorde met de Klokkenberg te Nijmegen tot de beste opleidingscholen voor onderwijzers. Ook de drie moderne talen werden er onderwezen, hoewel deze niet tot de examenvakken behoorden. De godsdienstlessen werden gegeven door de predikant-dichter Nicolaas Beets.

Hoewel de regering geen cent subsidie betaalde (de schoolstrijd was nog in volle gang), was dit alles mogelijk doordat deze school grotendeels bekostigd werd door de vermogende Baron van Boetzelaer van Dubbeldam. Na diens dood stierf ook de Opleidingsklas uit. Mijn vader behoorde bij de laatste kwekelingen.

Toen hij de leerstof voldoende beheerste om examen te kunnen doen was dit niet mogelijk omdat hij hiervoor enige dagen te jong was. De directeur van de school, de heer Van Lummel (hoe lang hebben diens platen niet in onze scholen gehangen?), raadde hem echter aan zich toch maar voor het examen op te geven en de benodigde stukken daartoe in te zenden in de hoop dat men niet op de geboortedatum zou letten. Het lukte en 9 oktober 1875, drie dagen voor hij de wettelijk verplichte leeftijd van 18 jaar had bereikt, slaagde hij voor het examen.

Terug naar Friesland (1875/1877)

Met de akte in de zak keerde hij naar Wons terug. Zijn moeder heeft dit heuglijke feit niet meer beleefd, zij was reeds twee jaar daarvoor overleden. Bij een hevig onweer voor de buitendeur staande was zij door de bliksem getroffen. Zijn vader is wel hertrouwd, maar diens keuze is noch voor hem zelf, noch voor de kinderen een gelukkige geweest.

De jonge meester Kalsbeek wilde nu aan de slag en solliciteerde naar Heeg. Samen met zijn vader liep hij daarheen, 5 uur gaans. 's Avonds verschenen zij in de bestuursvergadering en na wat loven en bieden werd men het eens over een salaris van f 500,— per jaar. Weldra stond de 18-jarige met een hulp van 15 jaar, die het vak ook wenste te leren, voor 100 leerlingen. De overige 80 kinderen, die de school telde, kwamen voor rekening van het schoolhoofd, een forse kerel, die er flink de wind onder had.

In de avonden werd er gestudeerd. Voortbouwend op de wiskundelessen in Utrecht bereidde hij zichzelf voor op het examen. Het volgende jaar reeds werd deze akte behaald, die, naar zijn eigen getuigenis, nog niet zoveel onderdelen bevatte als later.

Met dezelfde vaart werd doorgestoomd naar de akte Frans. Nu waren mondelinge lessen onontbeerlijk. Daarvoor moest hij één avond per week naar Sneek. Dat betekende 2 uur lopen daarheen, daarna 2 uur les en vervolgens 2 uur lopen naar huis. Na een jaar werd in Leeuwarden, dat van Sneek uit per trekschuit bereikbaar was, met goed gevolg het examen afgelegd. Volhardendheid is hem zijn leven lang bijgebleven.

Onderwijzer te Broek op Langedijk (1877/1882)

Het hoofd der school wees zijn ondermeester op een advertentie. Te Broek op Langedijk werd een onderwijzer gevraagd met akte Frans tegen het benijdenswaardige jaarsalaris van f 700,—. Op de sollicitatie volgde een benoeming en het bestuurslid Bouwens was bereid de nieuwe onderwijzer in zijn huis op te nemen.

*F. Kalsbeek, onderwijzer te
Broek op Langedijk
1877/1882*

Gezegend met een sterk geheugen en een helder inzicht wierp deze zich opnieuw vol ijver op de verdere studie. Dat leverde hem na een jaar de akte Duits op, twee jaar daarna werden de akte Engels plus de Na-akte in de wacht gesleept en weer twee jaar later, dat was in 1882 werd de rij afgesloten met de hoofdakke.

Altijd maar weer studeren en werken voor de school zonder aandacht voor andere zaken?

Zo was het nu ook weer niet. Zou een jonge man van zijn leeftijd geen oog hebben voor de drie opgroeiende meisjes, die het gezin Bouwens rijk was? Het zegt iets van zijn karakter dat, toen de liefde voor de middelste van de drie zijn hart besloep, hij het correct achtte dat aan haar ouders te vertellen eer hij met haar zelf daarover sprak.

Kom daar nu eens om! Het werd een gelukkig paar en, 20 en 25 jaar oud, voerde de huwelijksreis hen naar Oude Wetering waar de bruidegom tot hoofd der school benoemd was.

Schoolhoofd te Oude Wetering (1882/1885)

De nieuwe hoofdonderwijzer trof er in de school een chaos aan. Zijn voorganger had er de strijd moeten opgeven en onder diens plaatsvervanger was de wanorde zo groot geworden dat het leerlingental van 110 tot 48 was terruggelopen.

Het was de nieuwe meester toevertrouwd hier orde op zaken te stellen. In korte tijd was dit bekeken. Iemand, die de school passeerde, vroeg eens of er vakantie was omdat het er zo stil was. Zelfs de burgemeester kwam hem complimenteren met het feit dat het hem gelukt was de wilde horde tot rust te brengen. Ook de ouders waren er mee ingenomen, zodat kinderen, die van school waren genomen, geleidelijk terugkeerden. Na enige tijd kreeg het bestuur te horen dat geheel alleen les geven aan 76 leerlingen, die over zes klassen waren verdeeld, echt niet meer ging, er moest een meester bij. Die kwam er bij.

Nu moet dit levensverhaal, dat zo mooi verloopt, plotseling worden onderbroken. De bewoners van Oude Wetering lazen met ontroering de volgende advertentie in de krant: „Het heeft den Heere behaagd, heden ochtend van mijne zijde weg te nemen, mijne lieve vrouw C. BOUWENS, ruim 21 jaren oud, na eene zeer gelukkige echtvereniging van nog geen 1½ jaar. Een hevig zenuwlijden maakte aan haar dierbaar leven een einde...

De vaste hoop op een wederzien in heerlijkheid is mij troost in deze zware beproeving.

F. Kalsbeek.
Oude Wetering, 1 April '84"

Wat was er gebeurt? Er was een kindje geboren en na de bevalling traden in die tijd soms verschijnselen op, die als „kraamvrouwenkoorts” werden bestempeld en waarvan de medische wereld de oorzaak nog niet had ontdekt. Wel een trieste zaak toen later bekend werd dat artsen, die bij zo'n gelegenheid de handen niet hadden gewassen, kans liepen de kraamvrouw te infecteren.

Het leed van mijn vader is onvoorstelbaar geweest en toen hij in datzelfde jaar in een tweede advertentie bekend maakte; „Heden nam de Heere ook mijn dochtertje tot Zich, in den ouderdom van ruim 7 maanden”, ging hij door een dal van diepe duisternis. Al groeide de school nog steeds (er waren al 115 leerlingen), hij wilde uit Oude Wetering weg en solliciteerde naar Woerden, waar vier jaar tevoren, in 1881 een eerste christelijke school was geopend.

Vertrek naar Woerden (1885)

Een hoorcommissie, uit Woerden gezonden om de situatie in Oude Wetering te verspieden, kwam niet terug met de boodschap dat er reuzen woonden in dat land, integendeel, de twijfel van de commissie had een andere oorzaak. „Meester Kalsbeek is een goed onderwijzer”, was het eenparige oordeel, „maar hij is een kleine man. Zou hij het in Woerden wel aankunnen?”

De vertrekkende hoofdonderwijzer, Roelofsen Verburgt, was een grote kerel, die al ontzag inboezemde door zijn verschijning. Wat te doen? Een tweede commissie werd op onderzoek uitgezonden en daarna werd toch tot benoeming overgegaan, maar toen de heer Roelofsen Verburgt bij een kennismaking met zijn opvolger deze naar zijn grootte had getaxeerd, was zijn oordeel: „Die bolwerkt het hier niet”.

Deze opvolger was echter zelf vol goede moed, toen hij met zijn zuster, die de huishouding bij hem deed, het schoolhuis betrok. Het was juist in de tijd toen Woerdens poorten en wallen werden geslecht. Alleen het stuk van de wal waarop de beide kerkhoven lagen, bleef gespaard en in de hoek, die de wal daar maakte lag de grote tuin, die bij het huis hoorde. Daarover vertel ik straks nog wel wat. 15 juni 1885 vond de installatie plaats, bij welke gelegenheid de schoolkinderen het volgende lied (dichter onbekend) zongen:

„Komt vrienden! laat ons zingen
Met opgeruimden klank!
Bij al Gods zegeningen
Past onze blijde dank.
Hij heeft ons lief, de Hemelheer,
Dees dag bewijst het ons alweer.

Wel heeft hij onzen meester,
Door elk van ons bemind,
Uit Woerden doen vertrekken,
Tot leed van ieder kind.
Maar ziet, hoe God ons helpt in nood
En ons een nieuwen meester bood.

O, welk een heerlijk voorrecht,
Dat ons de Heere geeft,
Een meester te bezitten,
Die God ter eere leeft,
Ons voorhoudt, hoe de Kindervriend
Door kinderen wil zijn gediend.

U willen wij dan minnen.
En eeren zo het dient.
Steeds zullen we U beschouwen
Als onzen besten vriend.
God zegene U in al Uw werk,
Dat zijne hulpe U versterk!”

Dat het de toegezongen meester niet aan goede moed ontbrak blijkt wel uit enige gedeelten van de toespraak, die hij tot de kinderen en het schoolbestuur heeft gericht.

Tot de eersten zei hij: „Ik houd van kinderen en help ze graag, dat heb ik van mijn moeder geleerd; en mocht er soms één lijden aan wat al te veel bruisende levenslust — in de wandeling „bengel” genoemd, ook daarmee weet ik raad: dat heb ik van mijn vader geleerd”.

De bekende uitspraak van de Zonnekoning, Lodewijk XIV van Frankrijk: „L'état c'est moi” naar de omstandigheden enigszins wijzigende, sprak hij het schoolbestuur toe met de woorden: „L'école c'est moi”, wat hij op de volgende wijze toelichtte: „Ik geloof met al mijn gaven de school te dienen. Ik zal ermee opstaan en naar bed gaan. Maar vertrouw dan ook gerust uw school aan mij toe en geef mij, wat ik voor haar vraag”.

Op later leeftijd zijn memoires schrijvende, is, bij het terugdenken aan het grote zelfvertrouwen, dat uit deze woorden spreekt, even een huiver door hem heengegaan.

In Woerden ingeburgerd

Tot de nieuwe kennissenkring, waarin mijn vader met zijn zuster terecht kwam, behoorde ook de gemeentesecretaris van Woerden, de heer Huibrecht Hengeveld. Deze was afkomstig uit Alphen a/d Rijn. Door zijn huwelijk een bemiddeld man geworden had hij bij zijn komst in Woerden als woning het bekende pand in de Havenstraat aangekocht, dat nu, netjes gerestaureerd, nog steeds het opschrift „Geref. Weeshuis” draagt en in de loop van vele jaren allerlei functies heeft vervuld.

*Anna Lena Hengeveld
als jong meisje*

De heer Hengeveld, wiens ouders reeds overleden waren, had zijn jongste zuster, de nog ongehuwde Anna Lena Hengeveld, bij zich in huis genomen. In haar vond mijn vader een even goede en lieve vrouw als die hij had verloren. Zij trouwden in 1887, maar de eerste baby, een meisje, liet op zich wachten tot 1891. Verder ging het vlotter en in 1903 sloot ik zelf als nummer 6 de rij van twee dochters en vier zoons. Als enig overgeblevene zal ik ook bij het heengaan de rij afsluiten.

Mijn oudste broers hadden het maar getroffen, dat ze een rijke oom in de Havenstraat hadden wonen. Deze bezorgde hun een bok met wagen, een duivenhok met bewoners en konijnen, ja, alles wat een jongenshart begeren kan. Tuin en schuur boden ruimte genoeg. Ook met Sinterklaas kwam oom Huib royaal voor de dag, maar helaas! Toen ik een kleine jongen was werd hij op zijn 60e verjaardag door een beroerte getroffen en stierf. Voor ons, jongeren, was de pret uit.

Die grote tuin had zijn voor- en nadelen. Aan de ene kant was het een paradijs. Verschillende soorten perebomen droegen veel vrucht, evenals een perzik, die later door de bliksem gespleten werd en hij was niet meer, een struik, die onder een last van morellen gebogen ging, kruisbessen, aalbessen, frambozen, aardbeien. Maar in dit paradijs moest ook worden gewerkt en als ik 's zaterdagsmiddags er tussenuit geknepen was om met mijn vrienden naar Cattenbroek te gaan, waar in die tijd de diepe stilte alleen maar onderbroken werd door het geroep van talloze grutto's en opvliegende, luid snaterende wilde eenden, en thuiskomende mijn vader, badende in zweet, alleen in de tuin zag ploeteren, en hij mij dan zo verwijtend aankeek, dan zat mij dat toch niet zo lekker.

Maar dit was in de tijd toen mijn oudste broers de deur uit waren en mijn drie jaar oudere broer Huib „in de nor” zat. Wat dat laatste inhield komt nog wel.

*F. Kalsbeek
Hoofd v.d. School te Woerden 1885
Getrouwd met A.L. Hengeveld in 1887*

Een groeiende school met een goede naam

De heer Roelofsen Verburt had een goede school achtergelaten. Deze bestond uit vier lokalen en telde 200 leerlingen. Het bestuur sprak als zijn mening uit dat hiermee de top was bereikt en dat op verdere groei niet zou kunnen worden gerekend.

De kleine man, die hem was opgevolgd, bleek al spoedig een energiek en begaafd onderwijzer te zijn. De wat al te zelfverzekerde woorden, die hem van de lippen waren gekomen, heeft hij ten volle waar gemaakt. Onder zijn leiding is de school uitgegroeid tot een gebouw met negen lokalen, die in wijde omtrek een goede naam bezat. Hoe dat zo kwam is wel te begrijpen. Zoals reeds is opgemerkt werden toen noch op het onderwijzers-examen, noch voor de hoofdkante moderne talen of wiskunde geëxamineerd. Talloze onderwijzers en schoolhoofden konden geen woord Frans uitspreken of begrijpen. Ook wiskunde was onbekend terrein. Kalsbeek uit Woerden stak in die dagen met kop en schouders boven deze collega's uit. Bovendien was hij een scherpzinnig denker en een goed didacticus. Wie verder leren moesten kwamen van Harmelen, Montfoort, Linschoten en Zegveld (in de oude tijd te voet) naar Woerden. Ook in de winter bij sneeuw en gladheid geen pardon, ze hadden maar op tijd binnen te zijn. Een paar knapen uit Montfoort kwamen te laat en verontschuldigde zich met te zeggen dat ze meer achteruit dan vooruit gegleden waren. „Hoe ben je dan nog hier gekomen?” was natuurlijk de vraag, waarop één der jongens antwoordde: „We hebben ons omgedraaid, meester!”

De lessen begonnen stipt op tijd, d. w. z. de tijd, die op het rooster stond aangegeven. Om dat mogelijk te maken roffelde mijn vader 7 minuten eerder met een liniaal op één der onderste matglazen ruiten van een lokaal aan de straat en het jonge volk stroomde binnen.

Kwade tongen wilden vroeger nog wel eens beweren dat het onderwijs op de bijzondere scholen van minder gehalte was dan dat op de openbare. Om zulke praatjes te voorkomen of de kop in te drukken werd eenmaal per jaar een dag bepaald waarop de school voor het belangstellende publiek open stond. Van 9 tot 12 konden de ouders de z.g. „openbare les” bijwonen, waarbij de leerlingen op hun kennis door de leerkrachten werden beproefd. Dat was meest tegen Kerstmis. Na afloop werden de kinderen getraceerd. Om de onkosten te bestrijden mochten enige van de „grote jongens” met een intekenlijst bij de opgegeven adressen langs om geld in te zamelen. Eén van mijn klasgenoten woonde een eindje buiten Woerden, hij had zo'n plezier in dit werk dat hij geen boer oversloeg, ook de roomse niet. Hij kwam met een gevulde buidel terug. Die „openbare les” moet wel tientallen jaren zijn gehouden dat ik dit ook nog heb meegemaakt.

1892. Een goed begin met
Anna (r.) en Jan (l.)
Wie volgen?

Een sympathiek pleidooi

De doleantie had in 1886 vanzelfsprekend ook in Woerden de nodige deining doen ontstaan. De kerkeraad had op één van haar leden na de zijde van Hoedemaker gekozen. Ook van het schoolbestuur ging er maar één met Kuiper mee. Het was voor dit bestuur dus wel een teleurstelling dat de beide „hulponderwijzers” zich ook van de hervormde kerk afscheidden. Deze werden evenwel niet ontslagen, zoals dat elders wel gebeurde, maar al ontstond er dan op schoolgebied geen breuk, het ongenoegen van de hervormden uitte zich wel in een minder grote offerbereidheid. Het bestuur kwam met een tekort te zitten en verhaalde dit op de salarissen van genoemde onderwijzers, elk f 50,— per jaar minder. Toen dit zich later herhaalde en ze ieder nog eens f 25,— zouden moeten inleveren, sprong hun patroon voor hen in de bres. 27 juni 1889 zond deze een brief aan het schoolbestuur, waaruit men hem (toen 31 jaar oud), kan leren kennen als een kloek man met een sterk karakter. Een gedeelte van deze brief zij hier geciteerd.

„Het schijnt, dat men de opofferingen vergeet, welke allen, die het chr. onderwijs dienen, reeds daardoor zich hebben te getroosten. Of kunnen ze niet, zoo ze zich door de wereld lieten verlokken, aan de staatschool mededingen naar gemakkelijker betrekkingen, met hooger salaris, met aangenamer werkkring, met vaster positie? Staat niet ginds een onderwijzer voor een klasse van nauwelijks 40 kinderen, terwijl men op de chr. school door dubbele toewijding aan 60 minstens even degelijk onderwijs moet geven? Levert niet de burgerlijke gemeente op hare scholen overvloed van kostbare leermiddelen, terwijl de chr. onderwijzer zooveel mogelijk bezuinigen en zich behelpen moet? Heeft niet de openbare onderwijzer op zijn ouden dag een vast pensioen, terwijl die der chr. school eene onzekere toekomst tegemoet gaat, enkel in 't geloof, dat God de zijnen geen gebrek laat lijden. Of zijn de onderwijzers der chr. school mannen, die bij de openbare niet terecht kunnen, en nu komen bedelen om brood bij het christelijk publiek? Vergeef mij, dat mijne hand een oogenblik heeft bij 't bespreken dezer zaken”.

Het indringende pleidooi om op de genomen maatregel terug te komen eindigt met het aanbod een gedeelte van eigen salaris in de kas van de penningmeester te storten om de „hulponderwijzers” althans een jaar lang te ontlasten, indien de gevallen beslissing onverhoopt niet ongedaan zou kunnen worden gemaakt.

Het schoolbestuur heeft deze brief, die in zijn geheel staat afgedrukt in het boekje, bij het 75-jarig jubileum van de schoolvereniging uitgegeven, alleen beantwoord met een daad: de korting is niet toegepast. Vermoedelijk hebben de heren in eigen zak getast. Dat zij dit bij gelegenheid op een vorstelijke wijze deden, daarvan geeft mijn vader in zijn memoires een mooi voorbeeld. De groei en de bloei van de school vervulde het bestuur niet alléén met dankbaarheid, maar stelde het ook voor grote financiële problemen.

Alweer een lokaal erbij? Waar halen we de kosten vandaan? Dan zegt er iemand tot twee medebestuurders: „Drie duizend gulden is er nodig. Ik geef een derde deel en jullie elk ook een derde deel, dan zijn we er.”

*Geschaard rond aartsvader A.G. Kalsbeek (90 jaar)
 V.l.n.r. staande: Emma, Gerard, Jan
 zittend: Anna, moeder (A.L. Langeveld), A.G. Kalsbeek,
 vader (F. Kalsbeek), op de voorgrond Huib en Leen*

F. Kalsbeek in de politiek

Zou een man als hij, actief in alles, zich niet hebben bewogen op het politieke terrein, vooral daar de financiële achterstelling van de scholen met de bijbel in die dagen één van de punten was, die de politieke strijd beheersten? Maar luisteren we naar wat hij zelf hiervan vertelt: „Vechten deden we bij de verkiezingen. Velen onzer (collega's, L.K.) waren voorzitter of secretaris van een kiesvereniging. Ook ik had hier in Woerden een antirevolutionnaire en later, toen de splitsing kwam, een vrij antirevolutionnaire kiesvereniging (later Christelijk-historisch genoemd) opgericht en was daarvan lange jaren voorzitter, zo veel mogelijk samenwerking zoekende met de antirevolutionnaires. Waarom strenden we mee, dikwijls, althans plaatselijk, soms districtelijk, vooraan? We hadden toch niet allen zoo'n sterk ontwikkeld vechtinstituut? Welneen, maar voor ons was de inzet van de strijd: de Christelijke school. Wij vochten voor onze scholen, voor de ouders onzer leerlingen, voor onze schoolbesturen, om gelijkheid van rechten met andersdenkende landgenoten. Ten slotte, zal men zeggen, hebben wij zelf er ook voordeel van gehad! Ja, dat is waar, maar ik kan eerlijk verklaren dat we in dat opzicht geheel belangeloos waren. Als ik tegen wil en dank al dat verkiezingswerk verrichte (dikwijls deed ik voor een belangrijk deel nog het werk van andere bestuursleden er bij), of als ik mij nu en dan waagde aan een publiek debat met tegenstanders, ik kan op mijn eer verklaren, dat nimmer zelfs het vermoeden in mij is opgekomen, dat wij zelf nog eenmaal de vruchten van dien strijd zouden smaken". Een oudere collega (ruim de 90 gepasseerd) schreef mij eens hoe zij als jongere onderwijzers genoten wanneer de heer Kalsbeek uit Woerden op een openbare debatavond de strijd aanbod met een propagandist voor de openbare school.

F. Kalsbeek in het verenigingsleven

Ook in de vereniging van christelijke onderwijzers, toen officieel geheten: „Vereeniging van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland en de Overzeesche Bezittingen”, weerde hij zich. Op de afdelingsvergaderingen te Leiden, die hij als voorzitter presideerde, troffen de collega's uit wijde omtrek elkaar. Daar werden inleidingen gehouden, waarop zware debatten volgden en waarbij men ook wel eens uit sport probeerde elkander vliegen af te vangen.

In de tijd dat er ook onderwijzeressen in de school waren verschenen, was ook dit een twistpunt. Een collega heeft er een inleiding over gehouden en betoogd dat meisjes niet voor de klas horen maar in de huishouding. Hij eindigde zijn toespraak aldus: „En wanneer wij de onderwijzeres weer uit de school laten vertrekken, dan zegenen wij haar uit met de woorden, die ook Rebekka meekreeg: „O, onze zuster! wordt gij tot duizenden millioenen” (Genesis 24:60 Statenvertaling).

Mijn vader was het volstrekt oneens met de spreker, maar om het slot heeft hij hartelijk mee kunnen lachen.

Of de onderwijzeressen ook tot de vereniging konden worden toegelaten was een tweede probleem. De bezwaarde broeders trokken echter aan het kortste eind en op voorstel van de afdeling Leiden werden voortaan in de naam van de vereniging naast de onderwijzers ook de onderwijzeressen genoemd.

In 1904 zou de vereniging 50 jaar bestaan. Een voorstel van de afdeling Leiden om een gedenkboek samen te stellen werd aangenomen en aan een commissie werd opgedragen dit besluit ten uitvoer te brengen. F. Kalsbeek, J. Lens en J.B. Meijnen, hiertoe uitgenodigd, namen op zich het boek te schrijven. Het is uitgegroeid tot een werk van 735 bladzijden, dat onder de titel „Van Strijd en Zegen” na de viering van het jubileum is verschenen. Het bevat o.m. een geweldige hoeveelheid materiaal over de tot dat jaar gevoerde schoolstrijd. Ook is er in opgenomen een enthousiast verslag van het feest te Amsterdam, dat twee dagen duurde en waarvan één der hoogtepunten werd gevormd door de rede van dr. A. Kuyper, toen minister van Binnenlandse Zaken. Ook andere ministers uit het Kabinet Kuyper namen plaats op het podium. Baron Mackay, Baron Schimmelpenninck van der Oye, Jhr. De Savornin Lohman en dr. De Visser zijn eveneens aanwezig.

Kuyper vatte zijn rede samen in de woorden, die jaren lang in het geheugen van de aanwezigen zijn blijven hangen:

„Gij hebt met het schoolkind in de armen de wacht bij het Kruis betrokken; laat dat kind nooit los, en laat dat Kruis nooit los! En die God, Die de God is van ons aller Doop, Die zal het u doen gelukken!” Na zijn rede deelt Kuyper mede dat de algemeen geachte voorzitter van de vereniging, de heer Scheffer, is benoemd tot Ridder in de orde van Oranje Nassau.

Aan het einde van de tweede luisterrijke dag, als de feestgangers naar huis zijn vertrokken, zitten het hoofdbestuur, de regelingscommissie en de commissie voor 't gedenkboek wat vermoeid aan het maal bijeen. De voorzitter, pas geridderd, wordt onwel en valt een disgenoot in de armen. Een flauwte? Op de grond neergelegd constateert een ijlings ontboden arts: „Hij is stervende!” en even later staat men ontzet om zijn lijk.

„Toen hebben stoere mannen-oogen geschreid, toen is ontzetting ons door de leden gevaren”, hebben ooggetuigen in het gedenkboek geschreven. Geheel ontredder is mijn vader die avond thuisgekomen. Toen ik jaren daarna als schooljongen mijn huiswerk zat te maken achter het gebeeldhouwde schrijfbureau, dat mijn vader bij zijn 25-jarig jubileum van het schoolbestuur had gekregen, keek ik graag naar het grote zilveren inktstel, dat daar voor mij stond en las meermalen de uitvoerige inscriptie, die daarop was aangebracht (want ik was trots op mijn vader). Het bevatte een bedankje van het hoofdbestuur voor het medeschrijven van „Van Strijd en Zegen”. De tekst kan ik niet meer weergeven want het inktstel is roemloos ondergegaan bij het bombardement van het Bezuidenhout van Den Haag in 1945. Gelukkig is gespaard gebleven het exemplaar van „Van Strijd en Zegen” in perkamenten band en met goud op snee, eveneens een geschenk van het hoofdbestuur¹⁾.

Ook het schrijfbureau met de leeuwenkoppen is de duivelsdans ontsprongen.

Voor ik naar zijn werk als schoolhoofd terugkeer zij hier nog vermeld dat de naam F. Kalsbeek jaren lang in het onderwijsblad „De School met den Bijbel” in de rij der vaste medewerkers was opgenomen en menig artikel van zijn hand daarin is verschenen.

¹⁾ t.o. bl. 521 van dit boek staat mijn vader als voorzitter van de afdeling Leiden.

Van Ulo via Mulo naar Ulo

De school behoorde in mijn jongensjaren tot een type , dat nu niet meer bestaat. Men had toen Ulo- en Mulo-scholen. De laatste waren scholen voor Meer uitgebreid lager onderwijs en leidden op voor het Mulo-examen, vergelijkbaar met wat nu Mavo heet.

Onze school was echter een Ulo-school, een school voor Uitgebreid lager onderwijs, die niet voor een examen opleidde. Reeds heel vroeg werd begonnen met Frans, dat aan de beginnelingen werd gegeven door de heer J. Gravesteyn (door ons kortweg „meester Grafie” genoemd). Daarna vielen we in handen van meester J. de Vries en tenslotte nam mijn vader het over. O, wat moesten we dan ploeteren, want bij de laatste lag het tempo heel hoog, voor mij wat al te hoog. Na zoveel jaar kwamen we heel ver. Voor de Duitse lessen en wiskunde stond mijn vader alleen, want geen van de onderwijzers bezat hier een bevoegdheid voor. Ook met Duits brachten we het een heel eind en lazen de spannende Märchen von Hauff. Dat boekje was, evenals de meeste Duitse boeken in die tijd, in Gotische letters gedrukt. Dat bracht voor ons geen extra moeilijkheden mee. In de lagere klassen hadden we immers in onze leesboekjes al lesjes en gedichtjes met deze lettervorm leren lezen. Dat was nog een overblijfsel uit de oude tijd en is lang gehandhaafd terwille van mensen, die het hielden bij kerkboekjes en bijbels, die in Gotische letters gedrukt waren. Bij het schrijven van Duitse thema's werden ook de Duitse schrijffletters gebruikt. Die leerde je vrij vlot aan.

Wanneer mijn meester er tijd voor kon vinden gaf hij ook Engels. Toen ik zo ver was, had hij er tijd voor. Zoals ook voor de andere talen werden dan vrijwilligers gevraagd. Die hun vinger opstaken kwamen op een lijst. Mijn vinger is bij niet één gelegenheid omhoog gegaan, toch bleek ik opgeschreven te zijn. Achteraf ben ik daar heel dankbaar voor, maar toen was die dank nog ver te zoeken. Het waren kleinere groepen, die deze lessen volgden, soms wel tot hun 14e jaar. Het gros van de leerlingen verdween met het 12e jaar. Wie naar de HBS in Gouda wilde of naar het gymnasium in Utrecht werd zonder examen toegelaten wanneer een briefje kon worden overgelegd, ondertekend met de naam F. Kalsbeek, waarin werd verklaard dat de leerling voor die school geschikt was.

Een heel bekende figuur in die dagen, de heer Nico Brunt, die ook in het schoolbestuur zat, kwam meermalen 's avonds oplopen. Dan schoof mijn vader wel eens met een zucht een stapel schriften opzij, die gecorrigeerd moesten worden, en dan gingen de gesprekken over de politiek in die dagen en de laatste artikelen daarover in het Christelijk-Historisch dagblad „De Nederlander”.

Bij zo'n gelegenheid hoorde ik de heer Brunt vragen waarom mijn vader niet voor het Mulo-examen ging opleiden. Diens antwoord was dat het hem als hoofd van zo'n grote school onmogelijk was tijd te vinden om geheel alleen leerlingen voor dat examen klaar te maken. Toen daarin later verandering kwam, doordat het lukte onderwijzers met diverse akten aan te trekken werd de Ulo een Mulo, maar toen het eerste schaap over de dam ging en zijn HBS diploma behaalde, was intussen de pensioengerechtigde leeftijd van de „oude” heer Kalsbeek aangebroken en kon zijn opvolger, de heer Beugelink, op een stevig fundament voortbouwen. Bij de onderwijswet van 1920 werden de Ulo-scholen oude stijl afgeschaft en de Mulo-scholen ontvingen, met behoud van hun karakter, de naam Ulo-school.

Mislukte poging tot promotie

Had een man van zijn capaciteiten het niet verder kunnen brengen dan tot hoofd van een Ulo-school in Woerden?

Zeer zeker wel en de kans is er ook wel geweest.

In 1907 was zijn naam te vinden onder de sollicitanten, die dongen naar de functie van directeur van een op te richten kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden. Er werd echter een gereformeerde kandidaat benoemd.

Toen vele jaren later mijn oudste broer, Jan, in Leiden als hoofd van een school werkzaam was, vertelde hem een oudere heer, die in het bestuur van de kweekschool gezeten had: „Wij hebben ons inder tijd te veel en ten onrechte laten beïnvloeden door de gereformeerden. Later hebben we begrepen dat Uw vader de geschikte man was geweest”.

Hoe dit zij, voor mijn vader is het zeker een grote teleurstelling geweest. — maar wat mij betreft — verheug ik mij er nog altijd over mijn jeugdjaren in het kleine stadje Woerden (5000 inwoners in die tijd), temidden van zijn mooie polderland te hebben doorgebracht en niet aan de boorden van een Leidse gracht.

De Normaalschool

De gedachte aan een onderwijzersopleiding heeft mijn vader kennelijk toch niet meer los gelaten. Een nieuw initiatief zou er uit geboren worden. Verschillende van zijn leerlingen, waaronder mijn broers Jan en Gerard, hebben deze opleiding ontvangen op de Klokkenberg te Nijmegen. Die werden daar in een internaat ondergebracht en kwamen alleen in de vakanties naar huis.

Het moet ongeveer in het jaar 1911 zijn geweest, dat bekend werd gemaakt dat te Woerden een Christelijke Normaalschool was opgericht, directeur de heer F. Kalsbeek, met het doel jongens en meisjes uit Woerden en omgeving, op te leiden tot onderwijzer of onderwijzeres. De opzet lukte volledig. Gedurende een reeks van jaren kwamen jongelui uit Woerden, Harmelen, Montfoort, Driebruggen, Zegveld, Noorden naar de school aan de Wal, waar zij, na schooltijd, van 5 tot 9 uur les kregen. 's Zaterdagsmorgens ook in een zaaltje van Concordia en in de consistorie van de gereformeerde kerk. Onderwijzers van de school en hoofden van scholen uit de omgeving hadden één of meer vakken voor hun rekening genomen. Mijn vader gaf fysica en in het begin ook wiskunde.

Toen de onderwijswet van Mackay in 1889 voor het eerst enige subsidie aan de bijzondere scholen had toegekend, leverde dit het schoolbestuur f 1200,— per jaar op. Mijn vader kreeg toen verlof daarvan f 50,— te gebruiken voor het aanschaffen van natuurkundige instrumenten en verder jaarlijks f 15,— voor uitbreiding.

In de loop der jaren is daar een pracht-verzameling instrumenten uitgegroeid, die bij de natuurkundelessen, zowel op de Ulo als op de Normaalschool veelvuldig werden gebruikt. Hoewel mijn vader beslist niet erg handig was lukten zijn proeven feilloos door de grote nauwkeurigheid waarmee hij te werk ging. Deze lessen hebben het mij mogelijk gemaakt zelf op de juiste wijze met dergelijke instrumenten

Bovenste rij van l. naar r.: Leen Kalsbeek, Karel Engel, Jan Gunst, Rinus Verhoef (Zegveld), Rijk Boshuizen, Dirk de Ruiter, Bertus Stolk.

Tweede rij: Trouw Boshuizen, - van Dijk (Harmelen), Corrie Lekkerkerker, Annie de Jager (Kamerik), Bea van Dijk (Harmelen), Mies Broekhuizen, Julia Snappers, Jo van der Vring.

Derde rij: Nico van Dijk (Nieuwerbrug), Reinier Snappers, Corrie Boshuizen, Erna Snappers, Alie Hoogendoorn, Nel Hoogendoorn, Jaap Vreeswijk, Jo Bolwijn (Montfoort).

Vierde rij: Dirk Lekkerkerker, Evert Raams, Henk Hoogendoorn, Jo Hoogendoorn.

Onderwijzer: P. Herfjens.

Hoofd der school: F. Kalsbeek.

± 1916.

om te springen, toen ik zelf voor de klas stond. De drie jongsten uit ons gezin zijn n.l. ook op de Normaalschool opgeleid, die kortweg „de Nor” werd genoemd.

De resultaten van de lessen op de Normaalschool waren van dien aard, dat aan een kandidaat uit Harmelen eens door de examencommissie in Utrecht werd gevraagd; „Waar bent U opgeleid?” en nadat deze daarop het antwoord had gegeven, reageerde men achter de tafel met: „O, — Kalsbeek”.

Een doorzetter

Het volgende verhaal kan dienen een bepaalde trek in zijn karakter te illustreren.

Fietsen zijn pas laat in ons gezin verschenen, er was geen geld voor. Mijn vader, opgegroeid in de vorige eeuw, was gewend ook grote afstanden te voet af te leggen. Maar toen tenslotte ook voor mijn drie jaar oudere broer Huib en mij, het moet in 1917 geweest zijn, een oud karretje op de kop was getikt, begon hij het gemis te voelen.

Hij had altijd veel met ons gewandeld en was nu uitgeschakeld. Zou hij soms ook nog leren fietsen? Mijn moeder zag er niets in, bespottelijk, een man van 60 jaar!

Maar in de zomervakantie verlieten mijn vader en Huib voor dag en dauw hun bed en liepen, de fiets aan de hand, naar de Nieuwendijk, toen Harddraverslaan geheten, waar nog geen huis stond en gaven daar de naam van de laan de volle eer. Mijn vader werd in het zadel geholpen en Huib draafde er naast wat hij kon. Bekaf en bezweet kwamen beiden thuis. Na een paar dagen begreep mijn vader dat het geen doen was voor zijn zoon.

Hij stapte kordaat naar de fietsmaker en rijwielhandelaar Van Vliet en zei: „Als U mij leert fietsen, levert U mij een nieuwe fiets”. „Accoord”, zei de ander.

Weldra waren nu de verbaasde Woerdenaars getuigen van het wonderbare schouwspel dat Van Vliet langs 's heren wegen fietste met de oude heer Kalsbeek naast zich, die hij stevig bij de kraag had gevat. Nadat de kunst voldoende was aangeleerd moesten wij met hem uit fietsen en dat was geen lolletje. Ik reed een keer met hem de wal af, die pas was gegrind. Slingerend ging het omlaag en nog zie ik mijn vader met gespreide armen tegen de grond kwakken. Afschuwelijk vond je dat!

Naar huis terug? Geen sprake van! „Foei, foei!” was het enige wat van zijn lippen kwam. Daarop klopte hij zich af en stapte weer op.

Een andere keer ging mijn oudste broer, Jan, een tochtje met hem maken. Een boerenwagen week niet genoeg uit (die weg was immers van hén), mijn vader moest de berm in en raakte in de sloot, kopje onder. Volgens het verhaal van mijn broer, die mooi kon vertellen, sloot het kroos zich boven zijn hoofd weer aaneen.

Een bevriende boer, die het zag gebeuren, nam hen mee naar de boerderij en in diens zondagse pak werd de tocht naar huis voortgezet, de natte plunje in een kussensloop.

De broodmaaltijd was aangebroken en mijn moeder nodigde „de snoek” aan tafel.

Mocht zij gehoopt hebben dat haar man nu de fiets aan de kant zou zetten, dan is zij wel teleurgesteld in haar verwachtingen. Moeilijkheden waren voor hem immers geen zaken waar men voor opzij ging, maar die men moest overwinnen. Pas na zijn 70e jaar werd de fiets aan een kleinzoon cadeau gedaan en werd de oude heer Kalsbeek weer voetganger.

Ik heb mijn vader nooit zien roken, hoewel hij in zijn jongere jaren daar een groot liefhebber van was geweest. Nadat hij had ingezien dat deze gewoonte schadelijk was zowel voor de gezondheid als voor een schrale beurs is hij er mee gestopt en heeft nooit toegegeven aan zijn verlangen nog eens op te steken. Dezelfde karaktertrek komt hier aan de dag: doorzetten. Toch waren er altijd sigaren in huis voor de bezoekers.

Kerkelijk

Om mijn vader kerkelijk te plaatsen zal ik twee vragen beantwoorden: 1. waar was hij gezeten? en 2. waar was hij gelegen?

Hij was gezeten in de ouderlingenbank. Niet dat hij ooit lid van de kerkeraad is geweest, daar had hij eenvoudig geen tijd voor. Het was vanwege zijn functie als voorlezer.

Tientallen jaren heeft hij als zodanig achter het „bordje” gestaan.

Toen ik naar zijn mening oud genoeg was om een kerkdienst uit te zitten (1½ uur in die tijd) nam mijn vader mij mee. Wij gingen veel vroeger dan de andere gezinsleden de deur uit, mijn vader met de hoge hoed op en mijn moeder riep hem dan na of hij niets had vergeten: „Centen, zakdoek, bril, hand-

schoenen?" (Met „centen" werd, zoals U weet, geld bedoeld. Wat mij zelf betreft kan men dit woord letterlijk nemen).

Alleen de koster was nog maar aanwezig als wij de kerk binnenkwamen. Ik klom op het dikke, groene kussen in de ouderlingenbank en terwijl mijn vader het te lezen Schriftgedeelte voor zichzelf even doorlas en de op te geven Psalm opzocht, vulde de kerk zich allengs. Van de ouderlingen kreeg ik bij hun binnenkomen een hand. „Dag jonheer, dag jonheer".

Toen ik wat ouder werd voelde ik me daar voor schut zitten. Aller ogen op je gericht!

Als mijn broer Jan, de grappenmaker, thuis was (het was in de tijd van de predikanten Eringa en De Lange), sprak hij, als de eerste voorging, de wens uit: „Dat de preek van ds. Eringa er-in-ga".

De kerkelijke „ligging" van mijn vader was confessioneel, stoer confessioneel. Dat gaf wel eens conflicten met zijn oudste zoon, die zich niet gemakkelijk in een bestaande richting liet indelen. Diens bijbelbeschouwing was een andere dan die destijds onder confessionelen en gereformeerden gangbaar was, meer de ethische kant uit.

Hoewel hun bijbelbeschouwing afwijzende had mijn vader met de ethischen gemeen het leggen van de nadruk op een leven in overeenstemming met het geloof.

Toen ik later zelf mij met de problemen rondom de bijbelbeschouwing ging bezighouden was mijn vader in zoverre milder geworden dat dit onderwerp geen conflictstof meer vormde. Hij was zich van de moeilijkheden bewust geworden.

Starheid of bekrompenheid was mijn vader vreemd. Zo wilde hij bijv. best eens een proef nemen met het gebruik van de z.g. Leidse vertaling van het Nieuwe Testament, die in 1912 was uitgekomen. Drie-maal daags werd, na de maaltijd, een bijbelgedeelte gelezen. Mijn moeder luisterde argwanend toe. De proefneming duurde niet lang. Reeds bij de lezing van Mattheüs 1:18, waar stond dat Maria met Jozef *verloofd* was, ontsnapte aan haar mond een uitroep van afkeer en terwille van haar werd de nieuwe vertaling voorgoed in de kast gezet. Later kwam de vertaling van Obbink en Brouwer en die is in gebruik gebleven. Mijn vader wist maar al te goed, dat bij de invoering van de Statenvertaling in 1637 de mensen ook hebben gemopperd over die nieuwe vertaling.

Eens stond een kerkganger bij ons op de stoep en vroeg mijn vader te spreken. „Meester", zei hij, „sinds U voorlezer bent begrijp ik het beter, doordat U zo duidelijk leest. Maar nu hebt U zondag uit Psalm 119 gelezen: „de opening Uwer woorden geeft licht, de eenvoudigen verstandig makende". Maar in Gods woord staat: „de slechten verstandig makende".

De man had zoveel vertrouwen in mijn vader dat hij gerustgesteld heenging toen deze hem had uitgelegd dat woorden in de loop der eeuwen van betekenis kunnen veranderen en dat men met het woordje „slecht" vroeger bedoelde „eenvoudig".

Alleen maar lof ?

In 1922 was het dan zover. Na 37 jaar de school te hebben geleid had mijn vader zijn 65e jaar bereikt en werd uitgeluid door bestuur, personeel, ouders en oud-leerlingen. Hartelijke toespraken, ook tot de heer Beugelink, die zijn plaats ging innemen.

De scheidende ontving cadeau's, waaronder een boekenkast en lits-jumeaux. Men had zo graag gezien dat hem bij die gelegenheid ook een welverdiende ridderorde op de borst was gespeld, maar...

In datzelfde jaar ging ook het hoofd van de openbare school met pensioen en deze was voor een dergelijke onderscheiding niet in aanmerking gekomen. De één wel, de ander niet, dat was te pijnlijk. Maar een jaar later, nadat zijn collega Woerden verlaten had, spelde de burgemeester hem de onderscheiding op de revers en 's avonds verscheen de muziek voor de woning op Zandwijkstraat, waar mijn ouders zich hadden gevestigd en brachten een serenade aan de Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Is er dan niets dan goeds over hem te vertellen? Was F. Kalsbeek een man zonder gebreken, wien alles gelukte wat hij ondernam? Neen, zeker niet.

Om met het laatste te beginnen. Op de plaats waar de door de bliksem gespleten perzik had gestaan was jaren later een jonge goudreinet geplant. De boom deed het goed, groeide voorspoedig, maar bloeide niet!

„Hij groeit te weelderig", zei de één en op diens raad hakte mijn vader een deel van de wortels af. Het hielp niet.

„Hij moet gesnoeid", zei een ander en mijn vader schafte zich een boekje aan „Hoe snoeit men vruchtbomen?" Nog zie ik hem op een hoge trap staan met de snoeischaar in de ene hand en het boekje in de andere. Resultaat? Geen bloem, geen vrucht.

Gepensioneerd. 1922.

Een vrolijke familiereünie, ca. 1924.

V.l.n.r.: Tietje Runia-Kalsbeek (geb. 1852, won. Schraard), Gerritje Kroon-Kalsbeek (geb. 1871, won. Renkum), Feike Kalsbeek (geb. 1857, won. Woerden), Aagje Vlasveld-Kalsbeek (geb. 1862, won. Apeldoorn), Stientje Elzinga-Kalsbeek (geb. 1860, won. Makkum), Geert Kalsbeek (geb. 1853, won. Assen)

De heer Beugelink trok zich van de hele boom niets aan en een jaar later werd namens hem op Zandwijkensingel bezorgd een mand met prachtige goudreinetten.

Nu de andere vraag: had F. Kalsbeek geen gebreken? „'t Zal wel waar zijn” was een uitdrukking van hem zelf als hij iets vanzelfsprekend vond. In de eerste plaats wist hij zich een zondaar voor God, van wiens genade hij dagelijks leefde. Maar daarvan kunnen ook de allerbeminnelijkste mensen zich bewust zijn. Was meester Kalsbeek uit Woerden onder deze allerbeminnelijkste mensen te rangschikken? Nu moet ik eerlijk zijn met een eerlijkheid, die hij zelf zo op prijs stelde: neen, dat was hij niet. Zijn gaven en deugden waardoor hij bewondering en waardering afdwong waren: een grote intelligentie, gepaard met een sterk geheugen, scherpzinnigheid, trouw en betrouwbaarheid, waarheidsliefde, plichtsgevoel. Hij was een man uit één stuk, die met vaste hand de school leidde, daarbij niet alleen streng voor zichzelf, maar ook voor een ander. Personeelsleden, die zelf trouwe werkers waren, hadden hun patroon hoog staan, maar die met hun plichten de hand wel eens lichtten, waardeerden hem minder, want zijn kritiek liet dan aan duidelijkheid niets te wensen over.

Leerlingen en oud-leerlingen typeerden hem bij al hun achting als streng. Na zijn dood zijn over de aard van deze gestrengheid ergerlijke legenden ontstaan. Zijn persoonlijkheid was van dien aard dat, waar hij aanwezig was, ook orde en rust aanwezig waren zonder dat hiervoor harde maatregelen nodig waren, maar met zijn woorden kon hij harde klappen uitdelen.

F. Kalsbeek als huisvader

Zo was het ook binnenshuis. Mijn moeder, met haar zachte karakter, zou het met haar zes kinderen niet hebben gered wanneer niet de krachtige persoonlijkheid van haar man, ook al was hij niet thuis, steeds op de achtergrond aanwezig was geweest. Ging je in de straat op in je spel en riep zij dat je een boodschap moest doen, dan durfde je wel protesteren. Ze legde dan het geld op straat en ging naar binnen. Dan zat je klem en de gedachte aan je vader, die straks thuis kwam, was voldoende om je te doen gehoorzamen.

Droeg je vader je een vervelende klus op dan zei je zonder mopperen: „Ja, Pa”.

Wie vervelend deed werd naar „het voorkamertje” gestuurd en stond daar enige tijd met de neus in een hoek. Nog zie ik de figuren op het behang, die ik met een vinger natrok.

Slechts één herinnering heb ik overgehouden van een kastijding over de knie. Op een nieuwjaarsdag was een buurjongen wezen „wensen” in de Voorstraat en kwam met een hand centen terug. Mijn broertje Huib en ik zagen daar wel wat in — zakgeld voor kinderen was toen nog niet uitgevonden — togen naar de Voorstraat en belden huis aan huis. Dan ging de deur open en je deed je prevelementje: „Jufvrouw, ik wens U veel heil en zegen in het nieuwe jaar”. Gevolg: een verbaasd gezicht en dan om zekerheid te krijgen de vraag: „Van wie ben je er eentje?” „Van Kalsbeek”. En steeds dezelfde reactie: „O zo, nou, dank je wel en vans gelijke”. Het leverde nergens wat op.

Een ongetrouwde zuster van mijn moeder woonde op een bovenkamer in de Voorstraat en zag met groot vermaak haar neefjes in actie. Toen ze die middag een kopje thee bij mijn ouders ging drinken meende ze ook die in haar vreugde te moeten laten delen, maar dat pakte anders uit. Het was mijn vaders eer te na dat zijn kinderen liepen te bedelen en na onze thuiskomst werd het zwaar aan ons bezocht.

De vele werkzaamheden, waarmee zijn dagen waren gevuld, zullen er aan hebben bijgedragen dat hij steeds wat gespannen was en daardoor prikkelbaar. Het is waar wat een oudere Woerdenaar mij lang geleden eens zei: „Je hebt een geweldige vader gehad. Maar wat kon hij driftig zijn!”

Zelf heeft hij dit niet verborgen gehouden, toen hij zijn herinneringen aan zijn jonge jaren neerschreef. Het gebeurde toen hij in Heeg aan 100 leerlingen, in vijf partijen verdeeld, in één uur tijd een leesles moest geven. Het hoofd der school kwam binnen met het horloge in de hand om hem er op te wijzen dat hij al 10 minuten over tijd was. Toen slingerde de jonge onderwijzer zijn leesboekje door het lokaal met de woorden: „Probeer 't dan zelf maar”.

Ja, zo was hij, maar dit moet tot zijn eer er aan toe worden gevoegd: al was hij nog zo boos, hij vergat zichzelf nooit, het ergste wat hem dan over de lippen kon komen was: „Wat zaterdag!”

Wat menigeen niet zal hebben opgemerkt was dat de man met dit sterke karakter een heel gevoelig hart bezat. Nog levendig herinner ik mij dat hij, bij het bijbellezen aan tafel, gekomen was aan de bekende episode waar David zijn weklacht uit over de dood van Absalom. Zo opeens schoot zijn gemoed vol en kon hij maar met moeite uitbrengen: „Mijn zoon Absalom, mijn zoon, mijn zoon Absalom! Och, dat ik, ik voor u gestorven ware, Absalom, mijn zoon, mijn zoon!” (2 Sam. 18:33).

Wethouder Kalsbeek

Menigeen heeft zich afgevraagd: hoe moet meester Kalsbeek, die van de morgen tot de avond zo druk bezig was, beginnen met zijn lege dagen nu hij gepensioneerd is? Nu, dat is nooit een probleem geweest. Zijn vele werkzaamheden hadden hem nooit veel tijd gelaten voor het bestuderen van boeken, die hem interesseerden. Vervolgens kwam er onverwacht weer werk aan de winkel. In 1923 werden er gemeenteraadsverkiezingen gehouden en toen zag men in Woerden verkiezingsbiljetten van de CHU aangeplakt, waarop het advies: Stemt F. Kalsbeek. Daarmee was zijn plaats in de raad verzekerd. Het vaderlijk vermaan tot zijn kinderen was steeds geweest: „Je moet niet zo gauw met je oordeel klaar staan. Eerst de dingen goed onderzoeken eer je er over meepraat”.

Volgens deze regel ging hij dan ook te werk toen hij raadslid was. Spoedig kende hij wetten en verordeningen, waarmee hij te maken kreeg, op zijn duimpje. Geen wonder dat ook het wethouderschap voor hem was weggelegd. Iemand, die een bespreking met B. en W. had gehad, getuigde: „De heer Kalsbeek is het best van allen op de hoogte”. Nu, dat hij wist waarover hij sprak blijkt mij ook uit een gedetailleerd raadsverslag, dat afgedrukt staat in het tweede blad, behorende bij „Het Weekblad” en „De Drie Provinciën” van 23 sept. 1925, dat ik hier voor mij heb liggen. Telkens worden de door hem met klem van argumenten verdedigde voorstellen aangenomen.

Een kostelijke anecdote (en vermoedelijk wel méér dan een anecdote) uit die jaren mag hier niet onvermeld blijven. Bij één der gemeenteraadsverkiezingen had een kleine belangenpartij kans gezien één man in de raad te krijgen. De heer Beugelink zei hem: „Durf je dat aan? Als je je mond opendoet heb je kans dat de heer Kalsbeek je in de hoek zet”, waarop de ander antwoordde: „Ik ben heel niet van plan mijn mond open te doen”.

De Jan de Bakker-herdenking

In 1925 zou worden herdacht dat de vroegere Woerdense pastoor, Johannes Pistorius, meer bekend onder de naam Jan de Bakker (het Latijnse pistor betekent Bakker), 400 jaar daarvoor te Den Haag werd geworgd en verbrand omdat hij de zijde van Luther had gekozen. Hij was de eerste martelaar in de noordelijke Nederlanden voor de reformatische geloofsopvattingen.

De Spekstraat, die na de bouw van de eerste christelijke school omgedoopt was in Schoolstraat, zou opnieuw een naamsverandering ondergaan en voortaan Jan de Bakkerstraat heten. In de hervormde kerk, waarin Jan de Bakker als pastoor was opgetreden, zou een gebrandschilderd raam worden aangebracht waarop hij stond afgebeeld en van de gereformeerde predikant, ds. J.W. Gunst, verscheen een boek over Johannes Pistorius Woerdensis.

Wellicht zou het in onze tijd mogelijk zijn geweest zowel een predikant als een pastoor bij zo'n gelegen-

heid in een gemeenschappelijke bijeenkomst van protestanten en rooms-katholieken te laten optreden om samen hun gemeenteleden duidelijk te maken dat Jan de Bakker een slachtoffer is geworden van een overtuiging, die zowel roomsen als protestanten in die tijd waren toegedaan, want ook Calvijn leerde dat ernstige ketterij met de dood moest worden bestraft. Men verschilde slechts van mening over wie de ketters waren. In Genève stond ik eens op de plaats waar Servet met instemming van ds. Farel levend is verbrand, Calvijn had hem een minder wrede dood toegedacht. Op die plaats hebben calvinisten in 1903 een monument ter verzoening opgericht, waarop geschreven staat dat zij de dwaling van de grote hervormer betreuren.

Voor een gezamenlijke schuldbelijdenis van beide kerken was de tijd in 1925 nog niet rijp en zo was de Jan de Bakker-herdenking voor de rooms-katholieken in Woerden vanzelfsprekend geen aangename zaak. Er moest iets tegenover worden gesteld.

Er liepen vreemde geruchten: de hervormde burgemeester H.G. van Kempen zou rooms-katholiek zijn geworden. Wethouder Kalsbeek achtte het zijn plicht deze geruchten zo mogelijk te kunnen weer spreken. Bij een gesprek onder vier ogen stelde de burgemeester zijn wethouder volkomen gerust met de plechtige verzekering dat de lopende verhalen volkomen uit de lucht waren gegrepen, maar tijdens de week van de herdenking deelde de burgemeester officieel mee dat hij met zijn gezin tot de r.k. kerk was overgegaan.

Mijn vader was ontsteld, niet vanwege het feit dat de heer Van Kempen r.k. was geworden. Hij respecteerde het wanneer iemand, door innerlijke overtuiging gedreven, tot een andere kerk overging. Neen, wat deze integere man, die wars was van alle onwaarachtigheid en in wiens mond geen bedrog werd gevonden, tot in het diepst van zijn ziel heeft geschokt, was, dat hij door de eerste burger van Woerden, in wiens woord hij vertrouwen had gesteld, was bedrogen en belogen.

40 jaar getrouwd 1927.
v.r.n.l.: Huib, Gerard, Emma,
Anna, Jan, Leen

Er heeft weer een gesprek plaats gehad. De burgemeester trachtte zich te verontschuldigen met te zeggen dat hij in zeer grote moeilijkheden had verkeerd. Wie in Woerden mijn vader nog goed heeft gekend zal het met mij eens kunnen zijn dat de moeilijkheden, waarin burgemeester Van Kempen tot op dat ogenblik had verkeerd zeker hun hoogtepunt hebben bereikt toen hij oog in oog stond met zijn wethouder.

Kon deze onder omstandigheden glashard zijn, zoals hier, bij andere gelegenheden wist hij op een zachtmoedige wijze een moeilijke zaak tot een goed einde te brengen.

Ik was met vakantie thuis. Een jonge man belde aan en vroeg de wethouder te spreken. Hij werd in de achterkamer gelaten en de glazen tussendeuren werden gesloten, de gordijnen er voor.

Doordat de man nog al luid sprak ving ik wel eens wat op en begreep daaruit dat hij een geschil had met zijn vader over een zaak, die ook de gemeente aanging en nu zocht hij hulp en raad.

Vader en zoon waren kerkelijke mensen, maar menigeen zou zeggen: „Dat heeft er niets mee te maken, zaken zijn zaken”.

Mijn vader dacht daar anders over. Zijn diepe overtuiging, waarnaar hij ook trachtte te leven, was: er is geen terrein in ons leven waar wij God buiten mogen houden.

Wat hij tegen de jonge man heeft gezegd weet ik niet, hij sprak met gedempte stem.

Ik had wel mijn vermoedens. Het afscheid was hartelijk.

Diezelfde dag stond de vader voor de deur en bij zijn binnenkomen ving ik op: „Mijn zoon is bij me geweest”. Hij zei: „Mijnheer Kalsbeek heeft zo aardig met me gepraat, je moet er ook eens heengaan.”.

Een nieuw gesprek, opnieuw gevolgd door een vriendelijk afscheid.

Vanzelfsprekend heeft mijn vader over het besprokene niets verteld, maar, hem kennende, weet ik zo goed als zeker dat hij vader en zoon de weg gewezen heeft om, voor Gods aangezicht, tot een vergelijk te komen.

*Op stap voor de gemeente.
V.l.n.r. F. Kalsbeek (wethouder)
H.G. van Kempen (burgemeester)
Hendrik Brunt (raadslid)*

De onschuld zelve

Uit de tijd van zijn wethouderschap moet ik nog een komiek verhaal kwijt, waaruit blijkt dat mijn vader ondanks zijn grote wijsheid ook wel eens wat wereldvreemd kon zijn.

Wanneer de burgemeester met vakantie was waren de officiële bekendmakingen van het gemeentebestuur ondertekend: „F. Kalsbeek, loco-burgemeester”. In die functie was hij ook hoofd van de politie en als zodanig kreeg hij een rapport onder ogen waaruit bleek dat een agent een verbolgen Woordenaar op de bon had gezet omdat deze hem had uitgescholden voor ... ja, dat was natuurlijk een lelijk woord en die stonden niet in vaders woordenboek. U mag het raden, het eindigde op huis. Wie het geraden heeft is niet zo braaf als de loco-burgemeester, want die kwam thuis met de vraag: „Hebben jullie dat ooit gehoord?”

Lid van een commissie van beroep

De school in Woerden was aangesloten bij de Vereniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs (CNS), opgericht in 1860, die als grondslag de drie formulieren van enigheid had aanvaard. Ten gevolge van de doleantie was de Vereniging voor Christelijk Volksonderwijs (CVO) ontstaan, waarbij specifiek hervormde scholen waren aangesloten, met als grondslag de apostolische geloofsbelijdenis.

Onderwijsgeevenden, die meenden dat hun door een schoolbestuur onrecht was aangedaan konden zich wenden tot een z.g. commissie van beroep, aan wier uitspraak beide partijen gebonden waren. In zijn pensioentijd was mijn vader tot lid van één dezer commissies benoemd. In die functie kreeg hij te maken met het geruchtmakende ontslag van Fedde Schurer als onderwijzer aan een school voor CNS te De Lemmer. De later ook als begaafd Fries dichter bekend staande Fedde Schurer bewoog zich toen ook reeds op politiek terrein en als bekwaam spreker trad hij op voor de Christelijk Democratische Unie (CDU). Deze kleine, op sociaal gebied progressieve, partij stond bovendien op antimilitaristisch standpunt. Het was de tijd van het gebroken geweeertje.

Schurer werd ontslagen omdat het schoolbestuur meende dat dit laatste in strijd was met de grondslag van de school. De zaak werd voor de commissie van beroep gebracht en trok landelijk grote aandacht. Mr. P.S. Gerbrandy, later hoogleraar en minister, werd door het schoolbestuur als advocaat aange-trokken, terwijl Schurer zich liet verdedigen door ds. J.J. Buskes.

Toen ik met vakantie thuis kwam was mijn vader druk bezig zich een mening over deze zaak te vormen. Voor ons bleef hij een gesloten boek.

De commissie stelde het schoolbestuur in het gelijk, het ontslag bleef gehandhaafd en Schurer nam noodgedwongen een benoeming aan bij het openbaar onderwijs in Amsterdam.

Na het overlijden van mijn vader heb ik in nagelaten stukken kunnen lezen dat hij niet met de conclusies van de commissie had kunnen instemmen. Hoewel zeer beslist geen man van het gebroken ge-weertje achtte hij de gronden van het ontslag ondeugdelijk en daarin had hij m.i. gelijk.

Toen vele jaren later dr. Buskes in één van zijn boeken over deze zaak schreef en daarbij vertelde dat de commissie van beroep met algemene stemmen tot haar besluit was gekomen, heb ik hem mijn bevin-dingen meegedeeld. In de brief, die ik daarna van hem ontving, vertelde hij dat men in De Lemmer in-tussen ook tot andere gedachten gekomen was. Men had mevrouw Schurer (haar man was intussen helaas overleden) uitgenodigd met hen aan de avondmaalstafel aan te zitten.

En Gerbrandy? Ook hij heeft wel beseft dat de zaak, die hij ambtshalve verdedigen moest, zwak stond. Na afloop van de pleidooien heeft hij, volgens Buskes, al tegen de groep Schurer gezegd: „Ik zou veel liever voor jullie zijn opgetreden”.

Dat commissie-lid Kalsbeek de enige was, die gezien heeft dat hier iets niet klopte, is opnieuw een bewijs voor de scherpte van zijn blik en voor zijn onpartijdigheid.

Inspecteur van CVO

Nadat ik vier jaar in de gemeente Apeldoorn had gewerkt kwam ik in Katwijk terecht en wie kwam daar na enige jaren mijn lokaal binnenstappen? De nieuwe inspecteur van Christelijk Volksonderwijs, de heer F. Kalsbeek. Na een aantal jaren aan zijn alziend oog onttrokken te zijn geweest kwam hij nu weer eens zien wat zijn jongste zoon ervan terecht bracht. Nadat ik getrouwd was logeerde hij bij ons. Van Katwijk uit inspecteerde hij in de hele omgeving de scholen, die bij CVO waren aangesloten en liet zich door niemand knollen voor citroenen verkopen.

„Toen wij nog in tenten woonden”.

De heer H.J. van Wijlen, oud-directeur van een kweekschool (nu pedagogische academie) met de bijbel te Rotterdam, vertelt ter inleiding van het boek, waarvan de titel hierboven staat en dat in 1934 ver-scheen, dat hij, samen met een gepensioneerde collega, oude herinneringen had opgehaald over hun werken in de school in de vorige eeuw. Rijke en interessante herinneringen, die weldra mét hen voorgoed zouden verdwijnen. Bij die gelegenheid werd de idee geboren oude schoolmeesters te vragen hun ervaringen uit die tijd op te schrijven om deze dan, gebundeld, in boekvorm uit te geven.

Er ging ook een uitnodiging naar Woerden want, hoewel reeds 77 jaar oud, de naam van F. Kalsbeek, één der schrijvers van „Van Strijd en Zegen” en jarenlang vast medewerker aan het weekblad „De school met den Bijbel”, was bij de oudere generatie nog lang niet vergeten.

De plaats achter het schrijfbureau was nu dagelijks weer bezet en dank zij het nog steeds onverzwakt werkende geheugen kon hij tot in bijzonderheden zijn herinneringen vastleggen. Hij leverde twee bij-dragen voor de bundel: één over „De laatste jaren van een Voortrekker — A. Jansz”. Deze was zijn voorganger in Oude Wetering geweest. Het tweede — „Mijn stille strijd voor de Christelijke School” — bevat een beschrijving van eigen levensloop en ervaringen.

1937. Tachtig jaar. Temidden van bloemen . . . en zonen, dochters, schoonzoon, schoondochters en kleinzoon
V.l.n.r. staande: Gerard, Gerritje van Zijll Langhout (vrouw van Gerard),
 Gerrit de Goederen (man van Emma), Huib, Jan, Leen.
 zittend: Berta Coene (vrouw van Jan), Anna, F. Kalsbeek, Arie de Goederen, Emma

De laatste levensjaren

Met zijn 80-ste verjaardag, in 1937, waren al zijn kinderen thuis en oude bekenden kwamen hun gelukwensen brengen. Het Correspondentieblad, dat destijds het orgaan van de onderwijzersvereniging was, wijdde een stukje aan dit heuglijke feit.

De jubilaris was toen nog ongebroken, genoot van zijn volle gezondheid en wij verwachtten dat dit nog vele jaren zou kunnen doorgaan gezien de leeftijd, die zijn vader had bereikt, 93 jaar! Zijn verschillende functies had hij toen al neergelegd, maar hij las nog veel en met grote interesse.

Vijf jaar eerder was onze moeder overleden, op 75-jarige leeftijd. Wij verloren in haar een eenvoudige, liefdevolle, zachtmoedige en, in de beste zin van het woord, vrome moeder. In de tijd dat de vrouwenemancipatie nog maar weinig de aandacht trok was het een gewone zaak dat zij, evenals bijv. vele predikantsvrouwen, weinig ontwikkeling, maar een helder verstand bezat. Dat mijn vader in het gezin een overheersende plaats innam was voor haar een vanzelfsprekende zaak. De veranderende gewoonten liet zij langs zich heengaan. Predikantsvrouwen werden mevrouw genoemd, onderwijzersvrouwen werden als juffrouw aangesproken en arbeidersvrouwen, wel, dat waren vrouwen. Toen de laatsten zich juffrouw gingen noemen en de onderwijzersvrouwen tot mevrouwen werden gepromoveerd wenste zij „juffrouw Kalsbeek” te blijven en wanneer iemand haar als mevrouw aansprak zei ze spottend: „Hoor nou eens”.

De hoop dat wij nog eens een 90-jarige vader zouden hebben vervloog weldra. De nog resterende jaren was zijn kracht gebroken door een onverwachte hartaanval en ook het geheugen begon te verzwakken, maar gelukkig is zijn verstand nooit verward geweest. De kerkgang heeft hij nog lang volgehouden. Een doorzetter bleef hij, ook al bereikte hij moeizaam de avondmaalstafel.

Ds. De Lange zei me in die dagen eens: „Reken er op dat je vader het einde bereikt heeft” en dat was ook zo. Zonder ziekte, zonder lijden stond op een avond zijn hart plotseling stil. Dat was 9 november 1941.

Zijn leven en zijn sterven kunnen in het kort worden weergegeven met de woorden: „Hij wandelde met God, en hij was niet meer, want God had hem opgenomen” (Gen. 5:24).

Enige tijd geleden woonde ik in Arnhem de begrafenis bij van een oude vriend. Na afloop kwam een oude heer naar mij toe, die ik niet herkende. Wel wist ik dat daar een zoon van ds. De Lange woonde, nu reeds lang emeritus predikant. Ik had hem het laatst gezien toen hij een jongen van 15 jaar was. Toen ik werd aangesproken met: „Jij bent Leen Kalsbeek”, reageerde ik met: „Dan ben jij Herman de Lange”.

We hadden maar heel even de gelegenheid wat tegen elkaar te zeggen en wat hij kwijt wilde was: „Jouw vader, wat een mán is dát geweest! Zijn naam was een begrip”.

Altijd nog een doorzetter.

„Eens aan de avond van mijn levenbreng ik U hoger, reiner loflied toe”